

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

עונג שבת, קניית לשבת - מקורות והערות

א. עונג שבת

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך" (שבת קיח א).
הבטחה זו והבטחות נוספות נאמרו מפי האמוראים על מצוות התורה לענג את השבת¹.
כיצד מענגים את השבת? שלש מידות בדין זה²:
א. מי שיש לו יכולת כלכלית לענג את השבת במאכלים ומשקים משובחים, יוציא כפי יכולתו.
ב. מי שאין ביכולתו לעמוד בהוצאות כבודות, יצא ידי חובתו אפילו אם יקנה דבר קטן לכבוד שבת.
ג. מי שאין לו ממון לקנות אוכל לשלש סעודות, אלא רק לשתי סעודות, עליו אמר רבי עקיבא "עשה שבתך חול ואל תזדקק לבריות" ופטור משלש סעודות.
בימינו ברוך ה' רובנו חיים ברמה כלכלית שמאפשרת לענג ולכבד את השבת כראוי לה, ברווח ובשמחה³.

ב. קניית לשבת

"אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום" (ביצה טז א).
וכתבו הפוסקים שהלל הזקן מודה לשמאי, וסובר שכך היא המידה הנכונה, אלא שבטחונו בהקב"ה היה חזק כל כך והיה בטוח שיזמין לו הקב"ה בהמה נאה לשבת.
להלכה פסקו ראשונים ואחרונים כבית שמאי. אלא שבזמנינו שהשפע ברשתות השיווק ובחנויות רב, אין כמעט משמעות לדין זה⁴.
ככלל, ראוי לקנות את צרכי שבת ביום שישי דווקא ולא קודם, לפי שכך ניכר יותר שהקניות הם לכבוד שבת. אלא שמובא בפוסקים שדברים שצריכים הכנה רבה וטרחה, מותר לקנותם קודם. וממילא, מי שעובד ביום שישי, עדיף שיקדים את הקניות והבישולים.
ראוי לומר על כל דבר שקונה שהוא 'לכבוד שבת'⁵.

מקורות והערות

1. במסכת פסחים (סח ב) נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע בגדר שמחת יו"ט. לרבי אליעזר, "אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה". מאידך לשיטת רבי יהושע, "חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש". בשבת, אומר רבה, גם רבי אליעזר מודה שצריך לאכול ולשתות ולא רק לשבת ולשנות. מאחר ובנביא (ישעיה נח יג) נאמר "וְקָרְאתָ לְשֵׁבֶת עֲנִי".

כדעת רבה, שיש חובה לאכול ולהתענג בשבת, מבואר בברייתא שהובאה במסכת שבת (ק"ז ב): "תנו רבנן כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש רבי חידקא אומר ארבע. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה רבי חידקא סבר הני תלתא היום לבר מאורתא ורבנן סברי בהדי דאורתא" [לרבי חידקא שלשת הפעמים שכתוב היום מדברים ביום השבת ולא בליל שבת. לרבנן אחד משלשת הפעמים מתייחס לסעודה בליל שבת].

והגמרא (שם ק"ח א) מרחיבה בגודל המצווה הזו, לכבד ולענג את השבת במאכלים משובחים:

א. " אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. מחבלו של משיח- כתיב הכא יום וכתוב התם הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום וגו'. מדינה של גיהנם- כתיב הכא יום וכתוב התם יום עברה היום ההוא. ממלחמת גוג ומגוג- כתיב הכא יום וכתוב התם ביום בא וגו'".

ב. " אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו'. לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה וגו' ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה".

ג. "רב נחמן בר יצחק אמר: ניצול משעבוד גליות. כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ וכתוב התם ואתה על במותימו תדרך".

ד. " אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת ענג הוי אומר זה ענג שבת. במה מענגו? רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר: בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין. רב חייא בר אשי אמר רב: אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו הרי זה עונג. מאי היא? אמר רב פפא: כסא דהרסנא".

ובתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק (שמות לא טז) "ושמרו בני ישראל את השבת" כתוב "וינטרון בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא". משמע שחיוב עונג שבת הוא מדאורייתא.

אכן, מצאנו בזה מחלוקת בדעת הרמב"ם, האם חיוב עונג שבת הוא מן התורה או מדרבנן.

כתב הרמב"ם (הל' שבת פ"ל הל' א) "ארבעה דברים נאמרו בשבת שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים והן מפורשין על ידי הנביאים, שבתורה זכור ושמור, ושנתפרשו על ידי הנביאים כבוד ועונג שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד".

מהלשון "ושנים מדברי סופרים", ניתן להבין שכבוד ועונג שבת אינם אלא דרבנן. כך הבין את דבריו מהר"י טייב בערך השלחן (הביאו הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יבי"א ח"א או"ח סי' טו).

אלא שאחרונים רבים הבינו בדעת הרמב"ם שעונג שבת דאורייתא. לשיטתם מן הביטוי דברי סופרים אין לדייק שעונג שבת הוא רק מדרבנן, לפי שכך דרכו של הרמב"ם. כאשר דין מסויים נלמד מהלכה למשה מסיני ואחר כך הסמיכוהו על מקרא, הרמב"ם קורא לזה 'דברי סופרים'. לדגומא: בהלכות אישות (פ"א הל'ב) כתב הרמב"ם "וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם, ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף או בשטר או בביאה, בביאה ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים". ופירש המגיד משנה: "ומ"ש רבינו שהכסף הוא מדברי סופרים הוא מן השרש השני שהניח הרב בספר המצות שאין הדברים הנדרשים בגזירה שוה או באחת מ"ג מדות נקראים דבר תורה אלא דברי סופרים א"כ יאמרו בהם בביאור שהם מן התורה... וכבר כתב הוא שאף הדברים שנאמר בהם הלכה למשה מסיני נקראים דברי סופרים... ומ"מ דינן ממש כדין תורה לגמרי וזה נראה לי מבואר מדבריו".

כך ביאר החת"ס (שו"ת או"ח סי' קסח): "והנה אין כוונתו שהוא רק מצוה דרבנן או מדברי קבלה כמו פורים, אלא דאורייתא ממש נאמרה למשה רבינו ע"ה בעל פה הלכה למשה מסיני ואתי ישעיה ואסמכיה אקרא, דאי לא תימא הכי שהיא הלכה למשה מסיני, אין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא על כרחך הלכה למשה מסיני היא ורמב"ם קרי ליה דברי סופרים כדרכו של רמב"ם בקידושי כסף שסוקלים עליהם ואפילו הכי כיון דאתי מדרשא קרי ליה דברי סופרים".

ובדרך דומה באחרונים נוספים (עי' שו"ת אגרות משה או"ח א סי' ס. ועיין חזון עובדיה שבת א עמ' ג, שם האריך הגר"ע יוסף זצ"ל להוכיח שעונג שבת דאורייתא, גם בשיטת הרמב"ם ודלא כדביאר בשיטתו ביבי"א לעיל, ומשנה אחרונה עיקר).

ובאת מחלוקת זו היא מחלוקת גדולה בראשונים ובאחרונים.

בספר היראים (סי' תיב) כתב "מצות עונג שבת גמרא גמירא לה עד דאתא ישעיה ואסמכה אקרא
דכתיב וקראת לשבת ענג". כלומר מצוות עונג שבת היא הלכה למשה מסיני.

ומאידך במשנה ברורה (סי' רמב שעה"צ ס"ק א) כתב שלדעת החינוך והבית יוסף עוג שבתהוא רק
מדרבנן (וכתב שאף לשיטתם צריך להיזהר בזה מאד, שחמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה).
וראה עוד בדבריו בסימן רעא (ס"ק ב וס"ק ח) ובביאור הלכה (סי' רנ ד"ה ישכים).

ראשונים ואחרונים רבים סוברים גם כן שלהלכה עונג שבת דאורייתא (עי' בחזו"ע הנ"ל) וכך
הלכה.

2. לעיל למדנו שהגמרא (שבת קיח ב) אומרת "במה מענגו? רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת
משמיה דרב אמר: בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין. רב חייא בר אשי אמר רב:
אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו הרי זה עונג. מאי היא? אמר רב פפא: כסא דהרסנא".

האם יש כאן מחלוקת בדעת רב? הטור (סי' רמב) ביאר שלא, אלא שמאמרו של רב חייא בר אשי
בשם רב, הוא למי שהשעה דחוקה לו.

ומאמר נוסף נמצא שם בגמרא (בעמוד א) והוא מאמרו של רבי עקיבא: "עשה שבתך חול ואל
תצטרך לבריות". ופירוש דבריו, שמי שהוא עני מאד עד כדי כך שאין לו מהיכן לפרוע אילו היה
לוקח הלוואה, עדיף שיעשה שבתו כיום חול לא יזדקק לבריות.

כך ביארו התוס' במסכת ביצה (טו ב ד"ה לוין). הגמרא שם מספרת "מעשה ברבי אליעזר שהיה
יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב יצתה כת ראשונה אמר הללו בעלי פטסין כת שניה
אמר הללו בעלי חביות כת שלישית אמר הללו בעלי כדין כת רביעית אמר הללו בעלי לגינן כת
חמישית אמר הללו בעלי כוסות התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתן עיניו
בתלמידים התחילו פניהם משתנין אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים
חי עולם ועוסקים בחיי שעה¹. בשעת פטירתן אמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו

¹ בעניין חובת תלמוד תורה בשבתות וימים טובים נעסוק בעתיד. לעת עתה נביא את לשון המאירי (שבת קיח ב) בעניין זה:
"ובירושלמי אמרו במה מענגו מר אמר בשינה ומר אמר בתלמוד תורה ולא פליגי כאן בתלמיד כאן בבעל הבית. ופירשו בה
רבתי שהתלמיד מענגו בתלמוד תורה ובעל הבית בשינה.
ואני אומר הפך הדברים שהתלמיד ששונה כל ימי השבוע מקיים בשבת עונג שינה שלא יהא שכלו לואה יותר מדאי אבל בעל
הבית שמתעסק כל ימות החול בעסקיו ראוי לו להתעסק מעט בשבת בתלמוד תורה דרך עונג.
והוא שראיתי שם לא ניתנו ימים טובים ושבתות אלא לעסוק בהם בדברי תורה על ידי שהוא טריח בחול ואין לו פנאי ניתנו לו
ימים טובים ושבתות לעסוק בהם בדברי תורה ואף במדרש מתן תורה ראיתי בסוף פרשתא תליתאה ר' יוחנן בשם ר' יוסה לא
ניתנה שבת אלא לתענוג ר' חגאי בשם ר' שמואל לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה ולא פליגיין מאן דמר לתענוג אלו תלמידי

מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם". ומפרשת הגמרא "מאי כי חדות ה' היא מעזכם? אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע".

ופירשו התוס' שהחילוק בין מאמר זה למאמרו של רבי עקיבא הוא האם יש ביכולת האדם לפרוע את ההלוואה שיטול או לא. מאמר חז"ל "לוו עלי ואני פורע" נאמר כאשר יש לאדם יכולת לפרוע את החוב, אלא שהוא דואג שמא לא יצליח. לא ידאג, כי נאמן הוא הקב"ה לשל לו, כפי שכתב הטור (שם) "וכיון שכן הוא אל ידאג, כי נאמן הוא בעל חובו (ר"ל הקב"ה - י.ק) לפרוע לו חובו" מאידך מאמר רבי עקיבא נאמר למי שאין ביכולתו לפרוע כלל.

המשנה ברורה (סי' רמב ס"ק א) סיכם בתמציתיות ובהירות את שלשת הרמות בחובת עונג שבת: "והנה בגדר מצוה זו יש ג' מאמרי חז"ל בזה:

א) הא דאמרו דצריך לענגו בדגים גדולים וראשי שומן ותבשיל של תרדין שזה היה מאכל חשוב בזמניהם וכן בכל מקום ומקום לפי מנהגו יעגוהו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג [ולפי שמן הסתם רוב בני אדם עיקר ענוגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסימן ר"נ סע' ב דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו].

ב) הא דאמרו דאפילו דבר מועט שעשאו לכבוד שבת קיים מצות עונג שבת ואפי' כסא דהרסנא (היינו דגים קטנים מטוגנין בשמן)

ג) הא דאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות

וחילוק כל אלו המאמרים הוא באופן זה: דהיינו למאן דאפשר ליה צריך לכבדו כפי יכלתו ומי שהשעה דחוקה לו ביותר היינו שאין לו רק מזון ב' סעודות לשבת בזה אמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ואינו מחויב לא בג' סעודות ולא בכסא דהרסנא ומי שיש לו ממון כדי לקנות מזה מזון ג' סעודות ויותר מזה קצת מחויב להוציא אותן על שבת כדי שיקיים ג' סעודות וכסא דהרסנא".

3. הטור (שם) מעיד על עצמו: "כמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני אדוני אבי ז"ל, כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מספיק לי וצריך אני לאחרים אם אני בכלל עשה שבתך חול אם לאו ולא השיבני דבר ברור".

חכמים שיגיעים בתורה כל ימי השבוע ובשבת מתענגים מאן דמר לתלמוד תורה אלו הפועלים שעוסקים במלאכתן כל ימות השבוע ובשבת באים ומתענגים בתלמוד תורה" ע"כ.

רבינו הטור בתוך מצבו הדחוק כותב חיזוק גדול בדין זה, "אח"כ מצאתי בפרקי אבות לרש"י שפירש על ההיא משנה דר"י בן תימא אומר הוי עז כנמר שכתב וז"ל תכף לאותה משנה ר"ע אומר עשה שבתך חול שנויה ההיא דבן תימא לאורויי דר"ע לא אמר אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד שבתות ביותר ע"כ. על כן צריך כל אדם לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת ואל יאמר היאך אחסר פרנסתי כי אדרבה אם יוסיף יוסיפו לו כדקתני תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה כל פרנסתו של אדם קצובה לו מר"ח לר"ח חוץ מהוצאת שבת וי"ט והוצאת בניו לת"ת אם מוסיף יוסיפו לו ואמרינן נמי גבי הוצאת שבת וי"ט אומר הקדוש ברוך הוא בני לוו עלי ואני פורע וכיון שכן הוא אל ידאג כי נאמן הוא בעל חובו לפרוע לו חובו".

קל וחומר בזמנינו, שרובינו ברוך ה' במצב כלכלי טוב יותר משל רבינו הטור, ראוי ונכון לכבד את השבת כל אחד לפי יכולתו.

4. במסכת ביצה (טז א) למדנו "תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום".

ופירש רש"י על הפסוק (פרשת יתרו פ"כ פס' ח) "זכור את יום השבת לקדשו" וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת". פירוש זה הוא כדברי בית שמאי.

והרמב"ן (בפירוש התורה שם) הקשה על רש"י "זו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך, רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקיננו לשבת. אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשביך לשבתך, וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו".

הרי שפסק כבית הלל, כדקיי"ל בכל מחלוקות בית הלל ובית שמאי (עי' עירובין יג ב).

ובחת"ס (חיידושים לביצה שם) יישב את דברי רש"י בשני אופנים:

א. "ב"ש אומרים מחד בשבתך לשבתך לומר שיזכור כל ימיו לעולם הבא יום שכלו שבת ובי"ה ס"ל ברוך ה' יום יום. דיפה שעה א' לצדיקים בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא. והאמנם לאו כל אדם זוכה לעשות כב"ה. והיינו פלוגתת ב"ש ובי"ה. לב"ש נוח שלא נברא ולבי"ה נוח שנברא דודאי הזוכים לאותה מדריגה של ב"ה נוח לו שנברא וכתירוץ תוס' במס' ע"ז ה ע"א ד"ה שאלמלא וכו' ע"ש. ויען רובא דרובא לא זכו לדבית הלל ע"כ נמנו וגמרו כב"ש דנוח שלא נברא והלואי ויעשו מחד בשבתך לשבתך כדאמרינן התם עירובין יג ע"ש. ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו. ע"כ יתישב פירש"י בחומש בפסוק זכור את יום השבת לקדשו כב"ש ורמב"ן טען עליו ע"ש".

ב. "ואי נמי י"ל דהלל כל מעשיו לשם שמיים. וי"ל שגם אכילתו והנאת גופו ביום חול היה קודש וקרבן לה' ואם כן מצוה שבא לידך אל יחמיצנה לשמור על שבת כי גם היום מצוה בבהמה שמינה אבל מודה הלל מי שאינו יכול לכווין כן כל מעשיו טוב יותר לעשות כשמאי ומיושב ג"כ קושיית רמב"ן על רש"י פ' יתרו וק"ל".

ואכן הביא הב"י (סו"ס רמב) בשם האור זרוע שהלל מודה לשמאי ושמדת שמאי עדיפה. ומסיים הב"י "והכי עיקר".

וע"ע במשנה ברורה (סי' רנ ס"ק ב).

5. כתב השו"ע (סי' רנ סעי' א) "ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת". וכתב על זה במשנה ברורה (שם) "והוא יותר טוב משיקנה ביום ה' שהוא מינכר יותר שהוא לכבוד שבת אם לא בדבר שצריך הכנה רבה כמו בשר למלוח וכדומה יש לקנות ביום ה' אך אם הבשר שמוצא ביום ה' הוא כחוש ויש ספק שימצא ביום וי"ו שומן וטוב ימתין על יום ו' [אחרונים] ומסתברא דבימים הקצרים כל מה שיכול להקדים ההכנה ביום ה' עדיף. וטוב שיאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה".

ובברכי יוסף (סי' רנ ס"ק ב) כתב שבדברים שלא ניתן למצוא ביום ששי אלא בחמישי, ואם לא יקנה בחמישי לא יהיה לו מאכל זה בשבת, עדיף לקנות בחמישי.

וראה גם בדברי הגר"ע יוסף (חזו"ע שבת א עמ' א)